

Gita KAZLAUSKAITĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

LIETUVIŲ FONOLOGIJOS TERMINŲ SANDARA IR KILMĖ

Straipsnyje sandaros ir kilmės atžvilgiais aptariami dabartiniai lietuvių fonologijos terminai. Tyrimo medžiaga surinkta iš A. Girdenio darbų „Fonologija“ (1981) ir „Teoriniai fonologijos pagrindai“ (1995). Visus aptariamus terminus galima skirti į dvi grupes: vienažodžius ir sudėtinius. Vienažodžių terminų skirtini paprastieji žodžiai ir dariniai, o dariniai pagal darybos būdą gali būti priesagų, galūnių, priešdėlių vediniai arba dūriniai.

Daug problemų kelia tarptautinių terminų aptarimas darybos atžvilgiu, nes ne visada sinchroniškai motyvuotai galima paaiškinti vieno ar kito termino sandarą. Šio tipo terminai į lietuvių kalbą patenka jau padaryti ir nėra lietuvių kalbos žodžių darybos rezultatas. Dėl šios priežasties jų skaidymas ir afiksų skyrimas yra kiek formalus ir sąlygiškas. Pasitaiko atvejų, kai galima kalbėti tik apie morfeminį, o ne darybinį skaidumą. Tikraisiais vediniais čia laikomi tie tarptautiniai terminai, kurie turi lietuvių kalboje funkcionuojantį pamatinį žodį.

Aptariant tarptautinius terminus, taip pat iškyla sietinių ir atliekamų kamienų problema. Sietiniu, arba susijusiu, kamieniu žodžių daryboje vadinamas toks kamienas, kuris „skiriasi nuo savarankiško (laisvo) tuo, kad vienas pats žodžio (ir kaitybos) kamieno nesudaro ir visada eina (kaip pirminis kamienas) kartu su priesaga, priešdėliu ar kitu kamieniu. Sietinis kamienas pasikartoja bent dviejuose žodžiuose: jis išryškėja iš jų kaitybos kamienų, išskyrus nesutampančius afiksus bei sandus“¹. Atliekami kamienai skiriami tokiuose žodžiuose, kuriuose „lyg ir galima išskirti afiksą (remiantis tuo, kad segmentas formaliai sutampa su kitur žinomu afiksu ir kad nagrinėjamo žodžio reikšmė leidžia gretinti su kitais tokį afiksą turinčiais

¹ Urbutis V. Žodžių darybos teorija. V.: Mokslas, 1978. P. 121.

žodžiais), bet liekana šiaip nėra žinoma kaip kamienas (tiek sava-rankiškas, tiek susijęs su kitais darybos afiksais)².

Lietuvių terminologijoje didesnioji dalis lietuviškų terminų dari-nių daiktavardžių yra priesagų vediniai³. Ši tendencija pastebima ir fonologijos terminų vedyboje.

Veiksmažodžių vedinių dariausios yra veiksmažodžių abstraktų priesagos *-imas* (*kirčiavimas, minkštinimas, suduslėjimas, sutapimas*) ir tarptautinė priesaga *-(i)acija* (*artikuliacija, aspiracija, dominacija, defonologizacija, faringalizacija, fonologizacija, glotalizacija, implika-cija, intonacija, komutacija, koreliacija, labializacija, monoftongizaci-ja, neutralizacija, palatalizacija, refonemizacija, transfonologizacija, ve-liarizacija*). Su kitomis priesagomis teisvesta po vieną vedinį, pvz.: *-ymas* (*pasakymas*), *-tis* (*tartis*), *-cija* (*redukcija*), *-muo* (*skiemuo*), *-ata* (*aspirata*).

Vardažodžių vedinių dariausia vardažodžių abstraktų priesaga *-umas* (*balsingumas, duslumas, kietumas, minkštumas, nebalsingumas, neminkštumas, netolydumas, relevantiškumas, skardumas, tautosilabiš-kumas, tolydumas, trunkumas, vienafonemiškumas, žvarbumas*). Kitų priesagų vediniai nėra dažni, pvz.: *-atika* (*fonematika*), *-oidas* (*difton-goidas*), *-ikas* (*enklitikas, proklitikas*).

Šalia tikrųjų darybinių priesagų skirtini baigmenys, neatliekantys darybos funkcijos. Terminai su šiais baigmenimis paprastai turi sieti-nius (1) arba atliekamus (2) kamienus, pvz.: *-ija*: 1) *ekskliuzija, pro-zodija, pozicija*, *-cija*: 1) *distribucija*; 2) *ekstencija, koalescencija, ko-repcija*, *-ema*: 1) *ekspresema, fonema, prozodema*; 2) *cenema, diale-ma, sindema, sociolema*, *-ata*: 2) *afrikata, geminata*.

Galūnių vediniai fonologijos terminijoje yra itin negausūs. Su ga-lūnėmis *-as, -is* teisvesta po 1–2 vedinius: *-as* (*garsas*), *-is* (*kirtis, balsis*).

Priešdėlių vediniams būdingesni tarptautiniai priešdėliai: *meta-* (*metaalofonas, metafonema, metagarsas, metatonija, metavariantas*), *archi-* (*archifonema, archiprozodema, architonema*), *ante-* (*antepenul-*

² Ten pat. P. 112.

³ Keinys S. Priesaginė lietuviškų terminų daryba // Lietuvių kalbotyros klau-simai. V.: Mokslas, 1975. T. XVI. P. 7.

tima). Vediniai su lietuviškais priešdėliais nėra dažni: *prie-* (*priebalsis, priegaidė*), *ne-* (*nebalsis, nepriebalsis*).

Sudurtiniais laikytini fonologijos terminai *pusfonemė, dvibalsis, vienabalsis // vienbalsis*.

Lietuvių fonologijos terminijoje aptinkama ir tarptautinių terminų elementų, neinančių savarankiškais žodžiais, bet nelaikomų ir tikraisiais afiksais. Dažnesni yra prepoziciniai tarptautiniai elementai, neretai laikomi sudurtinių žodžių dėmenimis ar prefiksoidais: *bi-* (*bi-fonema*), *fono-* (*fonotaktika, fonostatistika, fonostilistika*), *hiper-* (*hiperfonema*), *kvazi-* (*kvazifonema, kvazihomonimas*), *morfo-* (*morfosilabema*).

Nemažą dalį fonologijos terminų sudaro tarptautiniai skolintiniai terminai: *akūtas, apofonija, cirkumfleksas, diftongas, emfazė, finalė, formantė, glaidas, gravis, inicialė, medialė, mora, poliftongas, sonantas, tonas*.

Dvižodžius sudėtinius terminus pagal pagrindinio ir šalutinio dėmens santykį terminologijoje įprasta skirstyti į tris grupes: 1) derinamojo pažyminio, 2) valdomojo pažyminio, 3) šliejamojo pažyminio⁴. Fonologijos mokslo reikalams vartojami tik pirmosios ir antrosios grupės terminai.

Derinamojo pažyminio tipo terminų pažyminys dažniausiai reiškiamas santykiniu arba kokybiniu būdvardžiu. Santykiniai paprastai esti lietuviški daiktavardiniai (1), būdvardiniai (2), dalyviniai (3), prieveiksminiai (4) arba svetimės kilmės (5) priesagos *-inis* būdvardžiai:

1) *dantinė // gomurinė // lūpinė // priešakinė artikuliacija, lūpinė // nosinė // šoninė afrikata, dvibalsinis // lūpinis // nosinis // priešakinis // užpakalinis balsis, pagrindinis dažnis, sutartinis dvibalsis, garsinis elementas, balsinė // dvibalsinė // grupinė // priebalsinė // pusbalsinė // sudėtinė fonema, gerklinis // kliūtinis // liežuvėlinis // plyšinis // priebalsinis // ryklinis // skiemeninis // tarpinis garsas, balsinė grupė, garsinė ypatybė, pradinis // priebalsinis junginys, galinis // pradinis // šalutinis kirtis ir kt.;*

⁴ Gaivenis K. Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje // Lietuvių kalbotyros klausimai. V.: Mokslas, 1975. T. XVI. P. 61.

2) staiginis akūtas;
 3) tęstinis cirkumfleksas, kirstinė // laužtinė // stumtinė priegaidė;
 4) savaiminė prozodija;
 5) fonetinė abėcėlė, faukalinė afrikata, fonologinė // spektrinė analizė, akcentologinis archaizmas, fonologinis argumentas, alveolinė // heterosilabinė // retrofleksinė artikuliacija, bemolinis // diezinis // difuzinis // kompaktinis balsis, kontrastinė // opozicinė distribucija, koreliacinė eilė, fonologinis // prozodinis // supersegmentinis elementas, fonologinė evoliucija, periferinė // funkcinė // istorinė fonetika, autosegmentinė // autonominė // diachroninė // dichotominė // generatyvinė // klasikinė // metrinė // prozodinė fonologija, diftonginis // difuzinis // faringalinis // kompaktinis // laringalinis // melekėlinis // muzikinis // palatalinis // uvularinis // veliarinis garsas ir kt.

Nedidelė grupė derinamojo pažyminio tipo terminų pažyminių reiškia priesaga *-utinis* (1) arba sudurtiniais (2) būdvardžiais:

1) aukštutinis // žemutinis balsis, paskutinis skiemuo;
 2) tvirtagalis cirkumfleksas, „dviveidė“ fonema, daugiadūžis garsas, dvifonemė grupė, vienanarė medialė, daugianarė // daugiašalė // dvišalė opozicija, daugiaskiemenis // dviskiemenis // keturskiemenis // triskiemenis žodis.

Dvižodžių terminų derinamieji pažyminiai reiškiami ir kokybiniais paprastaisiais (1) arba įvardžiuotiniais (2) būdvardžiais:

1) defektyvi distribucija, nepatvari // potenciali // savarankiška fonema, komutabilus garsas, pastovus kirtis, proporcinga opozicija, fakultatyvi realizacija ir kt.

2) duslioji afrikata, duslioji // minkštoji artikuliacija, atvirasis // aukštasis // ilgasis // neilgasis // paprastasis // pastovusis // silpnasis // stiprusis // trumpasis // uždarasis // žemasis balsis, mišrusis dvigarsis, bendroji fonetika, bendroji fonologija, silpnoji fonema, balsingasis // blaususis // kietasis // ryškusis // sonoringasis // žemasis garsas, laisvasis kirtis, tuščiasis langelis, fakultatyvioji neutralizacija, potencialioji // virtualioji pauzė, minimalioji pora, silpnoji // stiprioji pozicija, aukštasis // balsingasis // blaususis // duslusis // kietasis // minkštasis // nebalsingasis // neminkštasis // neskardusis // netolydusis // ryškusis // paprastasis // sargusis // skardusis // sklandusis // tolydusis // trunkusis // žemasis // žvar-

busis priebalsis, šiurkščioji // švelnioji priegaidė, atviroji // uždaroji sandūra, ilgasis skiemuo, laisvasis variantas, universalusis žymėtumas.

Dažni derinamieji pažyminiai, išreikšti neveikiamosios (1) arba veikiamosios (2) rūšies dalyviais:

1) *pučiamoji // virpamoji artikuliacija, įtemptasis // kintamasis // murmamas // neįtemptasis // nekintamasis // nekirčiuotas balsis, papildomoji distribucija, nerealizuota fonema, faringalizutas // įtemptasis // labializutas // neįtemptasis // veliarizutas garsas, aspiruotas // faringalizutas // glotalizutas // labializutas // neaspiruotas // nemotyvuotas // nepučiamasis // palatalizutas // pučiamasis // sprogstamasis // virpamas priebalsis, kirčiuotas // nekirčiuotas skiemuo ir kt.;*

2) *komutuojuantis garsas, kylantis // krintantis tonas, kylančioji // krintančioji priegaidė.*

Valdomojo pažyminio tipo terminų pažymimieji žodžiai valdo kilmininko linksniu išreikštą pažyminį, todėl smulkesnis skirstymas remiamas kilmininko linksnio pobūdžiu. Taigi pažyminys reiškiamas nusakomoju (1) arba priklausymo (2) kilmininku:

1) *kirčio atgarsis, balsių // garsų derinys, fonemos distribucija, sinharmonizmo grandinė, garsų // priebalsių grupė, balsių harmonija, fonemų inventorių, fonemų // garsų // priebalsių junginys, balsio // priebalsio kiekybė, fonemos // skiemens kokybė, garsų kompleksas, aspiracijos // eilių // minkštumo // skardumo // žvarbumo koreliacija, balsių // fonemų // garsų // priebalsių // pusbalsių // sonantų klasė, fonemų matrica, koreliacijų pluoštas, neutralizacijos pozicija, išorės sandūra, ribų signalas, balsių // kirčiavimo // priebalsių sistema, garsų stilistika, kirčio tipas, kirčio vieta, palatalizacijos // tarimo židinys;*

2) *skiemens akcentas, archifonemos atstovas, fonemos alofonas, skiemens centras, priebalsio duslumas, garso dvifonemiškumas, fonemos etalonas, garso funkcija, tarimo intensyvumas, skiemens intonacija, garso ypatybė, priebalsio kietumas, priebalsio minkštumas, fonemos norma, skiemens pagrindas, alofono // balsingumo // garso // intonacijos // koreliacijos // tono požymis, fonologijos principai, skiemens riba, priebalsio skardumas, sistemos spraga, balso // garso // tarimo stiprumas, fonemos surogatas, priebalsio tembras, tarimo trukmė, dvibalsio vienafonemiškumas.*

Atskirai minėtini valdomojo pažyminio terminai, kurių pažymimasis žodis yra veiksmažodinis daiktavardis. Pagal reikšmę skirtingi objektinius (1) ir subjektinius (2) santykius reiškiantys terminai:

1) *balsių akomodacija, balsių asimiliacija,riebalsio aspiracija, kirčio atitraukimas, fonemų identifikacija // identifikavimas, fonemos manifestacija, garsų moduliacijos, balsio nazalizacija, priegaidžių niveliacija, fonemų nustatymas, fonemos // kirčio realizacija;*

2) *kirčiavimo evoliucija, fonemų į(si)kūnijimas, fonemų kombinacija, balsių //riebalsių kaita, balsių priešakėjimas,riebalsių sangrūda, balsių // fonemų sanakaupa, balsių suužpakalėjimas.*

Sudėtiniai trižodžiai terminai lietuvių fonologijos terminijoje vartojami trijų tipų: 1) prie pažymimojo žodžio ir pažyminio (sudėtinio termino) prijungtas kitas pažymins, 2) prie pažymimojo žodžio prijungtas pažymins reiškiamas kilmininkiniu žodžių junginiu (sudėtinu terminu), 3) pažymimasis žodis turi du jam priklausančius savarankiškus pažyminius.

Pirmojo tipo terminų pirmasis pažymins paprastai reiškiamas daiktavardžio kilmininku, antrasis pažymins – būdvardžiu su priesaga *-inis*, pvz.: *regresyvinė balsių asimiliacija, išplėstinis skiemens centras, fonologinis žodžio centras, pradinė // vidinėriebalsių grupė, centrinis // periferinis skiemens elementas, fonologinis žodžio elementas, pozicinis // prigimtinis skiemens ilgumas, artikuliacinės // inherentinės // spektrinės garsų ypatybės, heterosilabinis garsų junginys, pradinisriebalsių junginys, sinchroninė garsų kaita, sintagminė fonemų //riebalsių klasė, tautosilabinis // heterosilabinis garsų kompleksas, nefoneminiai ribų signalai, pagrindinis fonemos variantas* ir kt.

Antrojo tipo terminų pažyminį sudarančio kilmininkinio žodžių junginio pagrindinis dėmuo visada reiškiamas daiktavardžio kilmininku, priklausomasis dėmuo gali būti būdvardžio su priesaga *-inis* (1), daiktavardžio (2), būdvardžio (3) ar neveikiamosios rūšies dalyvio (4) kilmininkas, pvz.:

1) *pagrindinio tono aukštumas, balsinių fonemų distribucija, priešpaskutinio skiemens kirtis, garsinio panašumo kriterijus, supersegmentinių elementų klasė, artikuliacinės ypatybės laipsnis, fonologinio kirčio manifestacija, fonologinės sistemos periferija, fonologinio elemento*

realizacija, priebalsinių fonemų susigrūdimas, fonetinės transkripcijos ženklas;

2) *skiemens* // žodžio pradžios junginys, kirčio vietos kaita, garsų kintimo mechanizmas, frazės intonacijos komponentas, fonemų identifikavimo // nustatymo metodika, fonemų junginio realizacija, fonemų identifikavimo technika;

3) *individualaus balso charakteristika*, *pastovios* // *slankios artikuliacijos garsas*, *laisvo kirčio sistema*;

4) *kintamas artikuliacijos garsas*, *fiksuoto kirčio kalba*, *kirčiuotų balsių pailgėjimas*, *fiksuoto kirčio sistema*.

Trečiojo tipo trižodžių terminų pirmasis pažyminy paprastai esti būdvardis su priesaga *-inis*, *-ė*, antrasis – būdvardis su priesaga *-inis*, *-ė* (1), daiktavardžio kilmininkas (2), dalyvio (3) arba būdvardžio (4) vardininkas, pvz.:

1) *fonologinis audicinis eksperimentas*, *supersegmentinis fonologinis elementas*, *pereiginis nosinis elementas*, *diezinė* // *labioveliarinė priebalsinė fonema*, *gomurinis nosinis garsas*, *distinktyvinis* // *fonologinis* // *kulminatyvinis* // *nefonologinis šalutinis kirtis*, *relevantinis fonologinis požymis*, *kokybiniai* // *spektriniai fonetiniai reiškiniai* ir kt.;

2) *liežuvio užpakalinė afrikata*, *kalbos fonologinė analizė*, *liežuvio užpakalinė artikuliacija*, *kalbos garsinis aspektas*, *liežuvio nepriešakinis* // *priešakinis* // *užpakalinis priebalsis*, *kirčiavimo* // *kirčio fonetinė realizacija*, *kalbos* // *tarmės fonologinė sistema*, *intonacijos* // *žodžio fonologinė struktūra* ir kt.;

3) *supriešakėjusi užpakalinė artikuliacija*, *supriešakėjęs užpakalinis balsis*, *murmamoji* // „*redukuotoji*“ *balsinė fonema*, *prenazalizuota* // *veliarizuota priebalsinė fonema*;

4) *grynasis sudėtinis dvibalsis*, *ilgoji* // *trumpoji balsinė fonema*, *kie-toji* // *minkštoji* // *paprastoji priebalsinė fonema*, *dvinarė eksplozinė grupė*, *dvinaris eksplozinis junginys*, *trinaris vidinis junginys*.

Kadangi sudėtiniai keturžodžiai terminai sudaro tik nedidelę dalį visų fonologijos terminų, tai ir jų raiška nėra labai įvairi. Dažniausiai pasitaiko konstrukcija, kurioje prie pažymimojo žodžio prijungta dviejų pažyminių grupė ir atskiras pažyminy: *santykinis pagrindinio tono aukštumas*, *implozinė vidinio junginio dalis*, *skiemeninis murmamojo*

// redukuotojo balsio ekvivalentas, fonologinis sintagminės identifikacijos kriterijus, planimetrinis fonologinės sistemos modelis, fonetinė // „išorinė“ fonologinio elemento redukcija, segmentinė // skiemeninė redukuotojo balsio realizacija, lotyniškas fonetinės transkripcijos ženklas.

Kilmės atžvilgiu terminai gali būti lietuviški, t.y. savo kalbos vidinėmis išgalėmis susidarę terminai, skolinti iš kitų kalbų, vadinamieji tarptautiniai terminai ir mišrieji terminai – hibridai.

Didžiąją dalį vienažodžių fonologijos terminų sudaro tarptautiniai terminai – 70,8%, pvz.: *artikuliacija, aspiracija, aspirata, bifonema, defonologizacija, diftongas, ekskliuzija, ekspresema, emfazė, fonotaktika, geminata, hiperfonema, intonacija, komutacija, labializacija, metatonija, prozodema, refonemizacija, sinharmonizmas, sonantas, tonas, veliarizacija* ir kt.

Kiti vienažodžiai fonologijos terminai pasiskirsto taip: lietuviškieji – 24,5%, pvz.: *balsis, balsingumas, duslumas, dvibalsis, garsas, kietumas, kirčiavimas, kirtis, minkštinimas, minkštumas, nebalsingumas, nebalsis, neminkštumas, nepriebalsis, pasakymas, priebalsis, priegaidė, skardumas, skiemuo, suduslėjimas, sutapimas, tartis, tolydumas, trankumas, vienabalsis // vienbalsis*; hibridiniai – 4,7%, pvz.: *metagaras, pusfonemė, relevantiškumas, tautosilabiškumas, vienafonemiškumas*.

1 lentelė. Vienažodžiai fonologijos terminai kilmės atžvilgiu.

Terminų tipas	Skaičius (vnt.)	Procentai (%)
1. Tarptautiniai terminai	75	70,8
2. Lietuviški terminai	26	24,5
3. Hibridiniai terminai	5	4,7
Iš viso	106	100

Sudėtiniai terminai sudaromi savo kalbos žodžių junginių pavyzdžiu, tačiau jų dėmenys būna įvairios kilmės. Fonologijoje daugiausia vartojama tokių sudėtinių dvižodžių terminų, kuriuos sudaro du lietuviški dėmenys – 32,6%, pvz.: *dvibalsinis // galinis // lūpinis // nosinis // priešakinis // užpakalinis balsis, mišrusis dvigarsis, priebalsio dus-*

lumas, gerklinis // kliūtinis // liežuvelinis // plyšinis // priebalsinis garsas, garso ypatybė, garsų junginys, negalūninis kirčiavimas, negalinis kirtis, aukštasis // balsingasis // blaususis // duslusis // kietasis // minkštasis // nebalsingasis // neminkštasis // neskardusis // netolydusis // ryškusis priebalsis, kylančioji // krintančioji // šiurkščioji // švelnioji priegaidė, ilgasis // kirčiuotas skiemo, daugiaskiemenis // dviskiemenis // keturskiemenis // triskiemenis žodis. Rečiausi yra tokie sudėtiniai dvižodžiai terminai, kurių abu dėmenys yra tarptautiniai – 4,6%, pvz.: fonemos alofonas, defektyvi // fonemos distribucija, fonemos etalonas, potenciali fonema, fonemų grupė, fonemų identifikacija, fonemų // sonantų klasė, fonemų kombinacija, aspiracijos koreliacija, fonemos manifestacija, fonemų matrica, individualios modifikacijos, fonemos norma, neutralizacijos pozicija, fonemos realizacija, teksto segmentacija, fonemos surogatas, substitucijų testas. Kiti dvižodžių terminų tipai pasiskirsto apylygiai: lietuviškas ir tarptautinis dėmuo – 22,3%, pvz.: pučiamoji // virpamoji artikuliacija, papildomoji distribucija, balsinė // dvibalsinė // priebalsinė // pusbalsinė fonema, balsių harmonija, garsinis // garsų kompleksas, eilių // minkštumo // žvarbumo koreliacija, balsių // garsų // priebalsių // pusbalsių klasė, distribucijų lentelė, koreliacijų pluoštas, alofono // intonacijos // koreliacijos // tono požymis, kirčio realizacija, fonemų sanakaupa; hibridinis ir lietuviškas dėmuo – 21,4%, pvz.: fonetinė abėcėlė, bemolinis // diezinis // difuzinis balsis // faringalinis // kompaktinis // laringalinis // palatalinis garsas, dinaminis // fonologinis // monotoninis // muzikinis // toninis kirtis, abrupatyvinis // cerebralinis // glotalinis // intervokalinis // kakuminalinis // kompaktinis // palatalinis // retrofleksinis priebalsis, hiperdaktilinis // ortotoninis žodis; hibridinis ir tarptautinis dėmuo – 19,1%, pvz.: fonologinė // spektrinė analizė, fonologinis // paralingvistinis // prozodinis // segmentinis // simultaninis elementas, autonominė // diachroninė // dichotominė // klasikinė // metrinė // prozodinė fonologija, asimiliacinė // fakultatyvinė // kontekstinė // struktūrinė neutralizacija, fonologinė opozicija, akustinis signalas, fonologinė // fonotaktinė sistema, implozinis sonantas, fonetinė // fonologinė transkripcija, fakultatyvinis // kompozicinis // pozicinis variantas.

2 lentelė. Dvižodžiai fonologijos terminai kilmės atžvilgiu.

Terminų tipas	Skaičius (vnt.)	Procentai (%)
1. Du lietuviški dėmenys	169	32,6
2. Lietuviškas ir tarptautinis dėmuo	116	22,3
3. Hibridinis ir lietuviškas dėmuo	111	21,4
4. Hibridinis ir tarptautinis dėmuo	99	19,1
5. Du tarptautiniai dėmenys	24	4,6
Iš viso	519	100

Sudėtinių trižodžių terminų dėmenų kombinacijos kilmės atžvilgiu yra labai įvairios. Šiuos terminus gali sudaryti lietuviški ir tarptautiniai dėmenys – 30,1%, pvz.: *liežuvio užpakalinė afrikata*, *liežuvio užpakalinė artikuliacija*, *išplėstinis skiemens centras*, *pastovios // slankios artikuliacijos garsas*, *įtariamas garsų kompleksas*, *garsų kitimo mechanizmas*, *laisvo kirčio sistema*; hibridinis, tarptautinis ir lietuviškas dėmuo – 25,6%, pvz.: *regresyvinė balsių asimiliacija*, *fonetinis žodžio centras*, *centrinis skiemens elementas*, *heterosilabinis // tautosilabinis garsų kompleksas*, *fonemų sintagminiai santykiai*, *fonemų sintagminės savybės*, *žodžio fonologinė struktūra*, *fonetinės transkripcijos ženklas*; hibridiniai ir lietuviški dėmenys – 15,8%, pvz.: *pozicinis skiemens ilgumas*, *artikuliacinės // inherentinės // spektrinės garsų ypatybės*, *heterosilabinis garsų junginys*, *sinchroninė garsų kaita*, *artikuliacinės ypatybės laipsnis*, *relevantinis fonologinis požymis*, *fonologinių tyrinėjimų prielaida*, *ko-kybinis fonetinis reiškiny*; trys lietuviški dėmenys – 14,3%, pvz.: *supriešakėjęs užpakalinis balsis*, *grynasis sudėtinis dvibalsis*, *gomurinis nosinis garsas*, *prigimtinis skiemens ilgumas*, *pradinis priebalsių junginys*, *skiemens pradžios junginiai*, *priešpaskutinio skiemens kirtis*, *šalutinis antrinis // tretinis kirtis*, *liežuvio nepriešakinis // priešakinis // užpakalinis priebalsis*, *išorinė // tarpžodinė atviroji sandūra*; hibridiniai ir tarptautiniai dėmenys – 13,5%, pvz.: *fonologinis audicinis eksperimentas*, *klasiikinė sinchroninė fonologija*, *paradigminė // sintagminė fonemų identifi-*

kacija, sintagminė fonemų klasė, supersegmentinių elementų klasė, fonologinių elementų klasifikacija, sintagminė fonemų klasifikacija, fonemų indentifikavimo metodika, fonologinės sistemos periferija, fonologinio elemento realizacija, intonacijos fonologinė struktūra; trys tarptautiniai dėmenys – 0,7%, pvz.: frazės intonacijos komponentas.

3 lentelė. Trižodžiai fonologijos terminai kilmės atžvilgiu.

Terminų tipas	Skaičius (vnt.)	Procentai (%)
1. Lietuviški ir tarptautiniai dėmenys	40	30,1
2. Hibridinis, tarptautinis ir lietuviškas dėmuo	34	25,6
3. Hibridiniai ir lietuviški dėmenys	21	15,8
4. Trys lietuviški dėmenys	19	14,3
5. Hibridiniai ir tarptautiniai dėmenys	18	13,5
6. Trys tarptautiniai dėmenys	1	0,7
Iš viso	133	100

Sudėtinių keturžodžių terminų fonologijoje vartojama negausiai. Terminai, kuriuos sudaro lietuviški, hibridiniai ir tarptautiniai dėmenys, sudaro 37,5%, pvz.: *skiemeninis redukuotojo balsio ekvivalentas, fonologinių elementų klasifikacijos pagrindas, segmentinė // skiemeninė redukuotojo balsio realizacija, lotyniškas fonetinės transkripcijos ženklas*; lietuviški ir hibridiniai dėmenys – 25%, pvz.: *santykinis pagrindinio tono aukštumas, implozinė vidinio junginio dalis, vienanarė eksplozinė skiemens dalis, simultaninis tembrinis priebalsių požymis*; hibridiniai ir tarptautiniai dėmenys – 18,75%, pvz.: *fonologinis sintagminės identifikacijos kriterijus, planimetrinis fonologinės sistemos modelis, fonetinė fonologinio elemento redukcija*; lietuviški ir tarptautiniai dėmenys – 18,75%, pvz.: *skiemeninis murmamojo balsio ekvivalentas, ribotos distribucijos priebalsinė fonema, atvirosios skiemenų struktūros kalba*.

4 lentelė. Keturžodžiai fonologijos terminai kilmės atžvilgiu.

Terminų tipas	Skaičius (vnt.)	Procentai (%)
1. Lietuviški, hibridiniai ir tarptautiniai dėmenys	6	37,5
2. Lietuviški ir hibridiniai dėmenys	4	25
3. Hibridiniai ir tarptautiniai dėmenys	3	18,75
4. Lietuviški ir tarptautiniai dėmenys	3	18,75
Iš viso	16	100

Taigi didesnioji dalis lietuvių fonologijoje vartojamų vienažodžių terminų darinių daiktavardžių yra priesagų vadiniai. Kitų darybos būdų vadiniai yra palyginti negausūs. Didžiąją dalį sudėtinių terminų sudaro dvižodžiai terminai (derinamojo arba valdomojo pažyminio). Kilmės atžvilgiu vienažodžių terminų grupėje gausiausi yra tarptautiniai terminai, dvižodžių – terminai, kurių abu dėmenys yra lietuviški, trižodžių – terminai, kuriuos sudaro lietuviški ir tarptautiniai dėmenys. Šie duomenys, žinoma, nėra absoliutūs (tam reikėtų didesnio kiekio fonologijos darbų analizės terminologiniu aspektu), bet tendencijas pastebėti galima.

Gauta 1999 09 29

TERMS OF LITHUANIAN PHONOLOGY: STRUCTURE AND ORIGIN

Summary

This paper analyses modern terms of Lithuanian phonology by structure and origin. All terms are divided into two types of structure: one-word and compound terms. One-word terms of Lithuanian phonology by origin are 1) Lithuanian, i.e. have been formed with inner means of Lithuanian language, 2) adopted from other languages, the so-called international terms and 3) mixed terms-hybrids. The structure of compound terms by origin is multiple.